

УДК 327

ПАРАДИГМА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ

Ялі М. Х.

Старший науковий співробітник, кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу теорії та методології ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Анотація. *На Заході виокремлюють три основні наукові школи глобалістики – «гіперглобалістів», «скептиків» і «трансформаціоналістів». Для представників першої з них сучасна глобалізація означає нову добу в історії людства, коли держави повсюдно підпорядковуються дисципліні світового ринку. «Скептики» впевнені, що глобалізація – це міф, який приховує справжню сутність міжнародної системи яка дедалі більше поділяється на три головні регіональні підсистеми, де уряди держав продовжують відігравати головну роль як в політиці, так і в економіці. «Трансформаціоналісти» розуміють сучасні форми глобалізації як такі, що не мають історичних аналогів, і вважають, що держави як політичні інститути і суспільства як складні соціальні системи в усьому світі зазнають глибоких трансформацій, намагаючись пристосуватися до все нових змін.*

Переважає більшість російських науковців роблять акцент на нових загрозах та небезпеках для усього людства, породжених глобалізаційними процесами, якими керують провідні західні держави на чолі зі Сполученими Штатами. Вони мають на меті задоволення власних економічних потреб та інтересів за рахунок менш розвинутих країн. Підкреслюється цивілізаційне значення Росії (так званий «Руський мир»), як одного з світових центрів сили, що протистоїть глобалізаційному перевтіленню людства відповідно до планів Заходу.

Представники української школи глобалістики займають більш помірковані позиції. Приділяючи головну увагу з'ясуванню протиріч та загроз, які несе людству глобалізація, українські дослідники не заперечують її об'єктивного характеру, хоча й зазвичай констатують штучну спрямованість сучасних соціально-політичних трансформацій на користь найсильніших держав світу. Все більшої популярності в Україні останнім часом набуває використання в дослідженнях глобалізації синергетичного підходу, коли акцент робиться не на масштабному розширенні людської діяльності, але на універсальній структуризації її механізмів та результатів.

Ключові слова: *глобалізація, глобалізм, глобальність, Ноосфера, інформаційні технології, світова економіка.*

Постановка проблеми. Сьогодні з абсолютною впевненістю можна стверджувати, що глобалізація на рубежі тисячоліть стала однією з найбільш дискусійних тем у науковій літературі. Спроби осмислити і зрозуміти цей процес роблять вчені по всьому світу і в різних аспектах – історичному, філософському, економічному, політичному, соціологічному, технологічному і багатьох інших. Це говорить про складність та всеосяжність цього історичного феномену. Причому варто зауважити, що найчастіше автори, що займаються даною проблематикою, навіть не вважають за необхідне надати наукове визначення досліджуваного об'єкта. Така методологічна недбалість пояснюється, швидше за все, тотальною поширеністю цього поняття не тільки в науковій літературі, а й у повсякденному житті. Напевно, на Землі, принаймні, в тих країнах, де є телебачення, Інтернет та інші

ЗМІ вже не зустріти людину, яка не чула про неї. Глобалізація стала вже навіть не поняттям, а брендом.

Інша крайність полягає в тому, що з причини вже зазначеної вище складності та багато вимірності цього процесу, при аналізі наявних наукових дефініцій, а також оцінок впливу глобалізації на життя Людства, відразу кидається в очі їх суперечливість, а часто навіть взаємовиключність. І, тим не менш, поступово накопичується загальна інформаційна платформа, вихідні постулати хрестоматійного характеру. Це стосується, в першу чергу, оцінки ролі в житті сучасної Людини інформатизації, науки і знань; лібералізації економіки і зовнішньополітичних зв'язків; демократизації суспільства; необхідності осмислення постійно зростаючих загальнолюдських протиріч і погроз; розуміння нової ролі і положення людини в транснаціональному просторі, що формується.

Таким чином, **метою статті** є розгляд робіт провідних вчених-глобалістів, а також виокремлення й аналіз основних підходів щодо тлумачення глобалізації як загальносвітового процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дана проблематика в політичній науці вважаються актуальною і систематично досліджуються як західними, так і російськими й вітчизняними фахівцями.

Серед зарубіжних дослідників, що займаються проблематикою глобалізації, насамперед слід зазначити У. Бека, І. Валерстайна, І. Василенко, С. Гантінгтона, Д. Гелда, Е. Гіденса, М. Делягіна, Д. Голдбрайт, В. Іноземцева, М. Кастельса, М. Манна, Дж. Ная-мол., Д. Перратона, Р. Робертсона, Дж. Розенау, Дж. Сороса, Ф. Фукуяму, Ю. Яковця та інш.

Серед вітчизняних науковців в цій сфері особливої уваги заслуговують наукові роботи О. Білоруса, А. Гальчинського, О. Зернецької, С. Кононенко, С. Кримського, Ю. Павленко, Ю. Пахомова, А. Суботіна, О. Шевчука, М. Шепелева, С. Шергіна, О. Шморгуна, В. Хоніна та ін.

Основні результати дослідження. Слід зазначити, що незважаючи на усі розбіжності в підходах, глобалізацію, насамперед, розглядають як процес розширення, поглиблення та прискорення світових взаємозв'язків у всіх галузях людської діяльності. Але поряд із загальним визнанням справжньої чи уявної інтенсифікації планетарної взаємопов'язаності існують істотні розбіжності в розумінні того, як краще концептуалізувати процеси глобалізації, як можна осмислити динаміку її причинних зв'язків і як можна охарактеризувати її структурні наслідки, якщо такі є. Резонансні дискусії з цього приводу на Заході уможливили вирізнення трьох великих теоретичних шкіл, які Д. Гелд, Е. Мак Грю та Д. Голдбрайт та позначають як «гіперглобалістів», «скептиків» і «трансформаціоналістів» [1]. Кожна з цих шкіл має власне бачення глобалізації і намагається пояснити цей феномен.

Так, для більшості представників школи «гіперглобалістів» сучасна глобалізація означає нову добу в історії людства, коли держави повсюдно підпорядковуються дисципліні світового ринку. Натомість «скептики» впевнені, що глобалізація – це міф, який приховує справжню сутність міжнародної системи яка дедалі більше поділяється на три головні регіональні підсистеми, де уряди держав продовжують відігравати головну роль як в політиці, так і в економіці. Нарешті «трансформаціоналісти» розуміють сучасні форми глобалізації як такі, що не мають історичних аналогів, і вважають, що держави як політичні інститути і суспільства як складні соціальні системи в усьому світі зазнають глибоких трансформацій, намагаючись пристосуватися до все нових змін.

Цікаво, що жодна з цих трьох шкіл безпосередньо не відображає традиційні ідеологічні позиції чи світогляди. Так, наприклад, серед «гіперглобалістів» неоліберальні тлумачення глобалізації можуть існувати поруч з марксистськими, в той час як серед

«скептиків» подібні концепції та висновки стосовно характеру сучасної глобалізації поділяють як радикали, так і консерватори.

Навіть більше, жодна з головних традицій у соціально-політичних дослідженнях – ліберальна, реалістична чи марксистська – не має узгодженого розуміння перспектив глобалізації як соціоекономічного феномену. Поміж представниками зазначених теоретичних шкіл існують серйозні розбіжності в методологічних підходах і нормативних засадах. Однак, попри такі розбіжності, кожна із шкіл відбиває основні аргументи і висновки щодо глобалізації стосовно її концептуалізації; головних причинних зв'язків; наслідків в соціальній, політичній та економічній площині; її впливу на державну владу та врядування, а також її подальших історичних перспектив.

Отже, для подальшого дослідження необхідно, перш за все, докладніше розглянути основні способи аргументації всередині кожного з трьох підходів та відмінності між ними, оскільки це сприяє висвітленню загальних фундаментальних питань в дискусіях про глобалізацію, насамперед – що мають на увазі дослідники, використовуючи цей термін, а також чим вона спричинена.

Для «гіперглобалістів» глобалізація означає нову добу в історії людства, коли держави перетворилися на неприродні, рудиментарні утворення в світовій економіці. Такий погляд на глобалізацію базується на суто економічному підході і в неоліберальному варіанті вітає появу єдиного світового ринку і глобальної конкуренції як провісників людського прогресу. «Гіперглобалісти» стверджують, що економічна глобалізація зумовлює «денаціоналізацію» економіки, запроваджуючи транснаціональні мережі виробництва, торгівлі й фінансів. За умов господарства «без кордонів» уряди держав майже цілком перетворюються на приводні паси для світового капіталу або, в кращому разі, на проміжні інституції, що перебувають між дедалі потужнішими місцевими, регіональними й глобальними механізмами управління. Чимало гіперглобалістів переконані, що економічна глобалізація створює нові форми суспільної організації, які витісняють держави як первинні господарські й політичні елементи світового порядку, що кінець-кінцем призводить до руйнації Вестфальського міжнародного порядку, який базується на приматі держав як головних політичних акторів.

Серед гіперглобалістів наявні значні нормативні розбіжності між, з одного боку, неолібералами, які вітають перемогу індивідуальної автономії й ринкового принципу над державною владою, а з іншого боку неомарксистами, для яких сучасна глобалізація символізує втілення пригнобленої сутності світового капіталізму. Незважаючи на розбіжності в ідеологічних переконаннях, неолібералів та неомарксистів поєднує спільна думка про те, що глобалізація є переважно економічним феноменом; що сучасна економіка стає дедалі інтегрованішою; що потреби світового капіталу нав'язують неоліберальну економічну дисципліну всім урядам, і тому політика, перестаючи бути «мистецтвом можливого», радше перетворюється на практику «здорового економічного управління».

Натомість «скептики» порівнюючи сучасні статистичні дані стосовно світових потоків торгівлі, капіталовкладень і виробництва з аналогічними показниками ХІХ та початком ХХ ст. приходять до висновку, що сучасні рівні економічної взаємозалежності в історичному плані зовсім не є безпрецедентними. Точніше, що не глобалізація, яка для скептиків обов'язково означає досконало інтегровану економіку, в якій переважає «закон єдиної ціни», а історичні дані переконливо підтверджують зростання рівнів інтернаціоналізації, себто взаємодії між переважно національними господарствами. Так, наприклад, класик неореалізму К. Уолтц наводить на підтвердження цієї думки наступні дані: «Серед 24 найбагатших промислових економік (країни ОЕСР) експорт, що вимірюється долею від ВВП, збільшився після 1960 року вдвічі. В 1960 році в цих країнах об'єм експорту

складав 9,5% від їх національних ВВП. Але в 1900 році цей показник складав 20,5%. ...Незважаючи на сьогоднішню легкість комунікацій, фінансові ринки в 1900 р. були, як найменше, настільки ж інтегрованими, як і в теперішній час» [2, с. 45].

Доводячи, що глобалізація є міфом, скептики стверджують, що масштаби сучасної глобалізації значно перебільшено. У цьому зв'язку вони вважають тезу гіперглобалістів засадово хибною, а в політичному контексті наївною, оскільки в ній, на їхню думку, недооцінюється обсяг реальної влади урядів держав у регулюванні міжнародної економічної діяльності. Аж ніяк не виходячи з-під контролю, сили інтернаціоналізації самі залежать від регуляторної політики національних урядів у справі подальшого забезпечення економічної лібералізації.

Більшість скептиків вважають, що якщо сучасна ситуація про щось і свідчить, то лише про «локалізацію», або в крайньому випадку лише про «регіоналізацію» економічної діяльності, оскільки світова економічна підсистема розвивається переважно в межах трьох регіонів, таких як Європа, Азійсько-Тихоокеанський регіон і Північна Америка. Як зазначає відомий американський економіст П. Кругман, Сполучені Штати все ще майже на 90% залишаються економікою, що виробляє товари та послуги для власних потреб. У трьох найбільших економіках світу – в США, Японії та Європейському Союзі, взятих як єдине ціле, – експорт складає 12% або менш того від ВВП. Отже, робить висновок американський дослідник, «світ є менш взаємозалежним, аніж це зазвичай уявляється. Більш того, розвинуті країни, якщо залишити нафтовий бізнес, дуже значну частину свого зовнішнього бізнесу здійснюють поміж собою» [2, с. 51].

Вони також намагаються спростувати твердження про те, що інтернаціоналізація формує новий, менш державоцентричний світовий порядок. Зовсім незважаючи, що національні уряди стають безсилими перед міжнародними вимогами, вони вказують на дедалі більшу їхню вагу в регулюванні міждержавної економічної діяльності та активному сприянні їй.

Ще більшої переконливості аргументам представникам цього підходу надала світова фінансово-економічна криза, яка розпочалася у вересні 2008 в Сполучених Штатах і швидко перекинулася в інші країни та регіони світу, спричинивши рецесію світової економіки, наслідки якої й досі відчуваються по всьому світу. Уряди більшості провідних країн світу, намагаючись зупинити спад в національних економіках та уникнути банкрутства провідних фінансових установ, що мали критичне значення для функціонування банківської системи, були змушені значно посилити своє втручання в регулюванні економічних процесів, а також надати значну фінансову допомогу як державним установам, так і приватним корпораціям. Протягом 2009-2010 рр. гігантські суми податкових надходжень через механізм бюджетного перерозподілу перекачувалися у приватні і частково державні банки, завдяки чому вони уникнули масового банкрутства. Такою була ціна за збереження стабільності світової фінансової системи [3].

Крім того, багато країн світу вдалося до застосування протекціоністських заходів задля підтримки національного виробника, що також стало серйозним викликом глобальній економічній системі. І лише завдяки надзусиллям лідерів провідних країн світу, які задля спільного подолання наслідків кризи створили новий неформальний механізм консультацій та прийняття спільних рішень G-20, що об'єднав уряди двадцяти найпотужніших економік світу, в кінцевому рахунку вдалося уникнути фрагментації й регіоналізації світової економічної системи.

Після цього стало остаточно зрозумілим, що переконання гіперглобалістів-неолібералів про швидкий відхід держав як головних суб'єктів світових економічних процесів,

яке набуло найбільшої популярності в наукових колах наприкінці ХХ ст., є якщо не хибним, то принаймні завчасним.

Попри істотні відмінності у наголосах, у таборі скептиків можна помітити зближення думок у розумінні того, що хоч би якими були рушійні сили інтернаціоналізації, остання не супроводжується розмиванням нерівності між Північчю та Півднем, а після 11 вересня 2001 р. колосальна різниця у життєвому рівні взагалі стала чи не головним фактором світової політики. Вони наводять переконливі данні, що свідчать про зростання маргіналізації багатьох країн «третього світу», оскільки торгівельні й фінансові потоки всередині багатой Півночі швидко зростають, залишаючи осторонь більшість країн планети. Так, зокрема, представники цієї школи зазначають, що за останні 15-17 років прибуток на душу населення знизився більш ніж у 100 країнах. Споживання на душу скоротилось більш ніж у 60 країнах. Населення більшості країн Африки, Південної Азії та Латинської Америки відчуло за останні 30 років зниження життєвого рівня. Нерівність в рівні прибутків збільшилась особливо помітно в Латинській Америці та в державах колишнього соцтабору [4, с. 12]. Така нерівність, на їх думку, сприяє посиленню як фундаменталізму, так і агресивного націоналізму.

Домінуючою точкою зору в західному політологічному дискурсі майже на десятиліття стала теза американського дослідника С. Гантінгтона про те, що замість появи глобальної цивілізації світ розколюється на цивілізаційні групи і культурні та етнічні анклавні: «У світі після «Холодної війни» найбільш важливі розбіжності між людьми вже не ідеологічні, політичні або економічні. Це культурні розбіжності» [5, с. 16].

Таким чином, поглиблення глобальних форм нерівності, силова політика у міжнародних відносинах і «зіткнення цивілізацій» виявляють ілюзорну природу «глобального врядування», оскільки управління світовим порядком й надалі залишається переважно справою збереження держав Євро-Атлантичної цивілізації. У цьому плані аргументація скептиків має показати глобальне врядування та економічну інтернаціоналізацію як здебільшого західні проекти, головною метою яких є утвердження першості Заходу у світових справах.

Основною тезою «трансформаціоналістів» слугує переконання, що на межі нового тисячоліття глобалізація є центральною рушійною силою, яка стоїть за швидкими соціальними, політичними та економічними змінами, які надають нових форм сучасним суспільствам і всьому світовому порядку. Згідно з поглядами прибічників такої думки, серед яких в першу чергу слід зазначити таких відомих західних дослідників соціально-політичних трансформацій як Дж. Розенау, Дж. Най-мол., М. Кастельс, Е. Гідденс, У. Бек, Д. Гелд, сучасні процеси глобалізації є історично безпрецедентними, такими, за яких уряди та спільноти на всій планеті мають пристосовуватися до світу, в якому вже не має чіткої відмінності між національним і міжнародним, справами внутрішніми і зовнішніми.

Відомий німецький соціолог У. Бек в своїй монографії «Що таке глобалізація?» [6] пропонує розрізняти поняття «глобалізму» з одного боку, і «глобальності» та «глобалізації» з іншого. Він закидає гіперглобалістам-неолібералам спрощеність та лінійність розуміння глобалізації. «Глобалізмом я називаю розуміння того, що світовий ринок витісняє або підміняє політичну діяльність, для мене це ідеологія панування світового ринку, ідеологія неолібералізму. Вона діє по моноказуальному, суто економічному принципу, зводить багатомірність глобалізації лише до одного, господарського виміру, яке мислиться до того ж лінійно, і обмірковує інші аспекти глобалізації – екологічний, культурний, політичний, суспільно-цивілізаційний, – якщо в загальній справі доходить до обговорення, лише ставлячи їх у підпорядкування до пануючого виміру світового ринку» [6, с. 23]. Натомість

«глобальність» відображає ту обставину, що віднині все, що відбувається на нашій планеті, не можна звести до локально обмеженої події, «що всі винаходи, перемоги і катастрофи торкаються всього світу і що ми повинні наше життя і наші дії, наші організації та інституції підпорядкувати реорієнтації й реорганізації відповідно до осі «локальне – глобальне»» [6, с. 27].

Як бачимо, Бек вважає глобалізацію багатовимірним процесом, що не зводиться до інтенсифікації і просторового розширення економічних взаємовідносин і має вплив на всі сфери життєдіяльності людини.

Р. Робертсон, один із засновників теорії культурної глобалізації, робить акцент на тому, що глобалізація завжди пов'язана з локалізацією. В своїх роботах він заперечує образ закритих окремих суспільств і відповідних їм культурних просторів і описує іманентний «діалектичний» процес культурної глобалізації, в якому одночасно можливі і відбуваються протилежні за сутністю речі. Глобалізація супроводжується процесом посилення ролі локального.

Саме ті фірми, що виробляють і продають свою продукцію в глобальних масштабах змушені розвивати локальні зв'язки. Це дає змогу виробляти і удосконалювати свою продукцію в конкретних локальних умовах, а також отримувати необхідний матеріал для своїх глобальних символів із локальних культур, завдяки чому ці символи стають живими, яскравими, а, головне – добре продаються. Тому така глобально-локальна взаємозалежність відіграє провідну роль в розрахунках найпотужніших ТНК. Концерни «Кока-кола» і «Соні» називають свою стратегію «глобальною локалізацією». Керівники і менеджери цих компаній підкреслюють, що глобалізація з їх точки зору має своєю метою не лише будівництво фабрик по всьому світу, а стати частиною тієї або іншої культури. Підприємницька стратегія, роль якої за умов глобалізації постійно зростає, має назву «локалізм» [6].

Що стосується сфери політичної, то тут «трансформаціоналісти» переконані в тому, що глобалізація змінює владу, функції та повноваження національних урядів. Не піддаючи сумніву те, що держави досі не позбавились вищих правових претензій на ефективне верховенство над тим, що відбувається в межах їх власних територій, «трансформаціоналісти» вважають, що тут різною мірою наявне протиставлення щодо юрисдикції інституцій міжнародного управління, а також обмежень і зобов'язань, які впливають з міжнародного права.

Це особливо помітно в Європейському Союзі, де суверенна влада поділена між міжнародними, національними й місцевими органами влади. Це так само очевидно в діяльності Світової організації торгівлі. Однак, якщо навіть суверенітет ще залишається недоторканим, держави більше не мають монопольної влади на те, що проникає крізь їхні власні територіальні кордони. Складні глобальні системи з'єднують долі спільнот, розташованих у певних місцевостях, з долями спільнот у віддалених регіонах світу. До того ж, глобальні інфраструктури зв'язку і транспорту запроваджують нові форми економічної і соціальної організації, які перетинають державні кордони без будь-якого негативного впливу на продуктивність й ефективність управління.

На думку авторитетного американського теоретика-міжнародника Дж. Розенау [7], глобалізація означає закінчення століття світової політики, коли нації-держави домінували на світовій арені, монополізувавши її. Тепер розпочалося століття постміжнародної політики, коли державні органи змушені ділити глобальну арену і владу з міжнародними організаціями, транснаціональними корпораціями, а також транснаціональними соціальними і політичними рухами. Емпірично це проявляється серед іншого в тому, що ряд міжнародних організацій, зокрема неурядові, досягли небувалого впливу, і цей вплив, судячи з усього, буде лише зростати.

Таким чином, на думку Дж. Розенау існують дві арени глобальних суспільств: по-перше, це суспільство держав, в якому правила дипломатії і національної влади як і раніше відіграють ключову роль; і, по-друге, це світ транснаціональної субполітики, в якому задіяні такі організації, як транснаціональні корпорації, «Грінпіс», «Емнесті Інтернешнл», але в той же час Всесвітній банк, НАТО, Європейський Союз та ін.

Перехід від національно-державної політики до політики поліцентричної повертає Дж. Розенау до технологічного виміру глобалізації і її внутрішньої динаміки. «Саме технології, – аргументує вчений, – усунули географічні і соціальні простори за допомогою надзвукових літаків, комп'ютерів, супутників Землі і багатьох інших винаходів, які дозволяють сьогодні все більшої кількості людей, ідей і товарів швидше і впевніше долати час і простір, а ніж будь-коли до цього» [7, с. 17].

На відміну від західних дослідників, більшість російських науковців в своїх дослідженнях роблять акцент на загрозовому характері для усього людства процесів, породжених глобалізацією, які впроваджуються провідними західними державами на чолі зі Сполученими Штатами і мають на меті задоволення власних економічних потреб та інтересів за рахунок інших, менш розвинутих членів світової спільноти.

Якщо спробувати класифікувати їх відповідно до схеми запропонованої Д. Гелдом, то переважна більшість з них можливо було б віднести до неомарксистського крила школи гіперглобалістів.

Ще одною характерною рисою робіт представників російської глобалістики, яка останніми роками вже стала магістральною, є підкреслення цивілізаційного значення Росії (так званій «Руський мир»), як одного з світових центрів сили, що протистоїть глобалізаційному перевтіленню людства відповідно до планів Заходу.

Як зазначає з цього приводу один з засновників української школи американістики Є. Камінський, «дедалі очевиднішим стає поступове повернення дискусій між новим претендентом на глобальну гегемонію, що ним себе дедалі виразніше заявляє Росія, і сучасним гегемоном, в ролі якого виступають Сполучені Штати, у русло психологічної і, можливо, холодної війни» [8, с. 339].

У порівнянні зі своїми російськими колегами, українські дослідники глобалізаційних процесів займають більш помірковані позиції. Приділяючи головну увагу з'ясуванню протиріч та загроз, які несе людству глобалізація, українські дослідники не заперечують її об'єктивного характеру, хоча й зазвичай констатують штучну спрямованість сучасних соціально-політичних трансформацій на користь найсильніших держав, від яких сьогодні залежить спрямованість глобалізаційних процесів.

Так, зокрема, академік НАН України О. Білорус зазначає, що саме «глобальний егоїзм країн-лідерів – одна з найбільш сучасних загроз людству. Він призведе до глобальної нерівності країн та людей в світі через нерівність технологій та умов життя «нової глобальної людини – країн золотого мільярду» та «старої людини відсталих країн»» [9, с. 14].

Цілком можливо стверджувати про сформованість української школи глобалістики, зокрема в Інституті світової економіки та міжнародних відносин НАН України, методологічну основу якої складає системний та цивілізаційний підхід в його тойнбіанській моделі, а також світ-системний аналіз І. Валерстайна.

На думку засновника цієї школи, відомого вітчизняного вченого Ю.В. Павленка, сутністю глобалізації є «перетворення людства в єдину структурно-функціональну систему, в якій – в ідеалі – окремі елементи, блоки, підсистеми будуть працювати на забезпечення один одного» [10, с. 572]. В цьому сенсі українські автори, так само як і представники неомарксистського крила західних та російських гіперглобалістів, звертають увагу на

значну нерівноправність компонентів, що утворюють глобальну цивілізацію, а також все зростаючий розрив поміж її провідною ланкою – Заходом, групою найрозвинутіших країн світ-системного ядра та усіма іншими країнами, які значно відстають від них у соціально-економічному розвитку.

Що стосується ролі міцної держави в сучасних умовах, то як слідує з розробок академіка НАН України Ю. М. Пахомова, датованих ще задовго до початку глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., вона має не зменшуватися, як проголошують представники західної школи неоліберального крила «гіперглобалістів», але навпаки збільшуватися, адже слабка держава не спроможна захистити власного виробника та громадян в цілому від тиску з боку ТНК і світових фінансових організацій. «Саме міцна держава, з її стабільністю, розвинутою інфраструктурою та кваліфікованою робочою силою є одним з головних факторів забезпечення економічного успіху. Другим, не менш важливим для загального успіху, є фактор науково-технічного прогресу та впровадження новітніх технологій» [9, с. 509].

Втім, є серед українських дослідників і такі, що вийшли за рамки сформованої парадигми, і намагаються враховувати зміни, що постійно відбуваються на всіх щаблях міжнародної системи на початку XXI століття.

Так, зокрема, авторитетний український дослідник А. Гальчинський розмежує два типа глобалізаційних процесів. В основі першого, на його думку, виступають суто економічні детермінанти – «універсалізація результатів науково-технологічного прогресу і пов'язане з цим поглиблення міжнародного поділу праці, інтернаціоналізація світових ринків товарів, капіталу та робочої сили. Натомість глобалізація «ноостичного типу» відбиває більш високий рівень глобалізаційного процесу – еволюційний саморозвиток у напрямі макроцивілізаційної інтеграції й відповідно – геоцентричної економіки» [11, с. 234-235].

Серед характерних рис ноостичного циклу глобалізації А. Гальчинський виокремлює наступні:

по-перше, глобалізаційні процеси утверджуються не як результат міжсуб'єктної (міждержавної) інтеграційної взаємодії, а за власною логікою – на основі принципу саморозвитку та самозбереження;

по-друге – ноостична глобалізація реалізує свої цінності як атрибут «Колективного Розуму планетарного масштабу» (В. Вернадський), як механізм глобального комунікативного Розуму, що ідентифікує себе з визначенням спільних для всього людства цілей світового розвитку, реалізацією на мета цивілізаційному рівні завдань конвергентного плюралізму, глобального консенсусу та солідарності;

по-третє, до ключових ознак ноостичної глобалізації він відносить й широкий комплекс чинників, що характеризують її соціо природну визначеність, дію у її межах не просто соціальних, а соціо природних закономірностей, принципів соціо природної рівноваги, логіки вітацентризму й екологічної імперативності. Мова йде про виявлення на глобальному рівні коеволюційних (у відносинах природи та суспільства) процесів, про сприйняття природи як рівноправного їх персонажа, врешті решт, про стратегію глобального розвитку на засадах екогуманізму;

по-четверте, серед фундаментальних інституцій ноостичної глобалізації український дослідник виокремлює її метаекономічну складову – геоeкономіку, яку не слід змішувати зі світовою (міжнародною) економікою інтеграційного типу.

Геоeкономіка утверджує свої цінності як економіка спільного (загальнолюдського) інтересу. Її відтворні механізми реалізуються на трьох рівнях:

- а) на рівні відтворення екосистеми;
- б) відтворення людської спільноти як живої цілісної системи;
- в) відтворення людини як безпосереднього суб'єкта і водночас об'єкта глобального мета цивілізаційного процесу [11, с. 238-239].

Виходячи із суперечностей попередньої світ-системи, А. Гальчинский стверджує, що в перспективі глобалізація втрачатиме ознаки вертикальної уніфікованості. Йдеться про конституювання якісно нових інституційних (економічних і неекономічних) механізмів самодостатності системо- утворювальних елементів нової глобальної спільноти. «Конче значущою є зміна стратегічної спрямованості загального вектора глобальної еволюції – його домінуючим началом все більшою мірою ставатиме процес децентралізації, утвердження пріоритетності горизонтальних артикуляцій глобального простору, його гетерогенізації» [11, с. 233].

Висновки. Головною рушійною силою сучасної глобалізації є інформаційно-технологічна революція, а також породжені нею інформаційні технології, які об'єднали розвинуту частину світу в єдину комунікативну систему, створивши спільний фінансово-інформаційний простір і призвели до значних трансформацій в усіх галузях соціально-політичного життя.

Глобалізація не відбиває елементарної лінійної еволюціоністської логіки, адже паралельно до загальних інтеграційних процесів в економічній, інформаційній і частково в політичній сфері, відбуваються протилежні за сутністю тенденції до фрагментації та локалізації суспільних утворень, явищ та процесів. На даному етапі вона відбиває радше появу міжрегіональних мереж, систем взаємодії та обміну.

Сутність глобалізації полягає в перетворенні Людства в єдину, багаторівневу, структурно-функціональну макроцивілізаційну систему *homo sapiens*, в якій – в ідеалі – окремі елементи, блоки, підсистеми будуть працювати на забезпечення і підтримку один одного [12, с. 14].

Сучасна глобалізація не спричинює «кінець держави», а радше сприяє виробленню цілого спектру стратегій пристосування, а в певному сенсі – й більш активної держави. Відповідно, вона не послаблює влади національних урядів, а навпаки, переформовує і реструктуризує її у відповідь на зростання складності процесів управління у дедалі більш взаємозалежному світі.

Починаючи з другої половини ХХ століття починається інший тип глобалізації, що позначений розвитком Ноосфери, розкриттям інформаційних основ коеволуції людини, планетарних феноменів життя, створенням глобальних комунікаційних мереж та початком космічного етапу людської історії. Тут вже на перший план виступило не просто масштабне розширення людської діяльності, але універсальна структуризація її механізмів та результатів.

Список використаної літератури

1. Гелд Д., Мак Грю Е., Голдблатт Д., Перратон Дж. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура / Д. Гелд, Е. Мак Грю, Д. Голдбрайт, Дж. Перратон / Пер. с англ. – К. : Фенікс, 2003. – 584 с.
2. Waltz K. Globalization and American Power / K. Waltz // *The National Interest*. – 2000. – Vol. 59. – p. 42-51.
3. Ялі М. Х. Вплив світової економічної кризи 2008-2009 років на роль США в міжнародній системі / М. Х. Ялі // *США і світ ХХІ століття: монографія* / Пахомов Ю. М., Коваль І. М., Шергін С. О. та інші. – К. : Центр вільної преси, 2013. – с. 456-471.

4. Уткин А. И. Мир после сентября 2001 года / А. И. Уткин – М. : Русский Национальный Фонд, 2002. – 253 с.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон / Пер. с англ. — М. : ООО Издательство АСТ, 2003. – 603 с.
6. Бек У. Что такое глобализация? / У. Бек / Пер. с нем. – М. : Прогресс – Традиция, 2001. – 304 с.
7. Rosenau J. The Study of World Politics. Vol. 2: Globalization and Governance / J. Rosenau – L., N.Y., 2006. – 260 p.
8. Камінський Є. Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку ХХІ століття / Є. Є. Камінський // Камінський Є. Є. Україна. США. Світ. Вибране. – К. : Центр вільної преси, 2012 – 420 с.
9. Глобалізація і безпека розвитку / О. Білорус, Ю. Пахомов та ін. – К., 2001. – 601 с.
10. Павленко Ю. В. Глобализация и ее предтечи // Цивилизационные модели современности. – К. : Наукова думка, 2002. – С. 572 – 581.
11. Гальчинский А. С. Принципы ноостичного цикла глобалізації / А. С. Гальчинский // Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань – К. : Либідь, 2013 – С. 228-252.
12. Ялі М. Х. Формування нового світового порядку в умовах глобалізації / М. Х. Ялі – Автореф. канд. політ. наук. – 23.00.04 / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – К., 2007. – 18 с.

PARADIGMOFGLOBALIZATION: BASICAPPROACHES

Iali M. Kh.

Senior Research Fellow, Candidate of Political Sciences, Senior Research Fellow of the Department of Theory and Methodology, Public Institution «Institute of World History of the NAS of Ukraine».

Abstract. *In the West there are three main theoretical schools of globalistics – «hiperglobalists», «sceptics» «transformationalists». For representatives of the first one, modern globalization means the new era in the Human history when states are subordinated everywhere to the discipline of world market. «Sceptics» are sure, that globalization is a myth which hides the real essence of the international system, which is more and more splitting into three main regional subsystems, where the governments keep playing the main role both in politics and economy. «Transformationalists» consider modern forms of globalization as the ones that do not have historical analogs. They think that states as political institutions and societies as complex social systems are facing deep transformations all around the World, trying to adapt to new changes.*

Most of Russian researches make an emphasis on the new threats and dangers for mankind, caused by globalization processes, which are controlled by the leading western states led by the United States. They aim to satisfy their own economic needs and interests at the expense of less developed countries. Civilizational significance of Russia (so called «Russian World») as one of the global centers of power that counteracts transformation of mankind due to the plans of the West is emphasized.

Representatives of Ukrainian school of Globalistics have more moderate positions. Paying the main attention to clarification of contradictions and threats of globalization, Ukrainian researches admit its objective character, though usually ascertaining artificial orientation of the modern social and political transformations in favor of the most powerful states of the World. More and more popularity is gaining the usage of the synergetic approach in researches, when the emphasis is put not on large-scale expansion of human activity, but on the universal structuration of its mechanisms and results.

Key words: *globalization, globalism, globality, Noosphere, informational technologies, world economy.*

Referances

1. Geld D., MakGryu E., Goldblatt D., PerratonDzh. Globalni transformatsiyi. Politika, ekonomika, kultura / D. Geld, E. MakGryu, D. Goldbrayt, Dzh. Perraton / Per. s angl. – K. : Feniks, 2003. – 584 s.
2. Waltz K. Globalization and American Power / K. Waltz // The National Interest. – 2000. – Vol.59. – p. 42-51.
3. Yali M. H. Vpliv svitovoyi ekonomichnoyi krizi 2008-2009 rokiv na rol SShA v mizhnarodniy sistemi / M. H. Yali // SShA I svit XXI stolittya: monograflya / Pahomov Yu. M., Koval I. M., Shergin S. O. ta inshi. – K. : Tsentrvilnoyipresi, 2013. – s. 456 – 471.
4. Utkin A. I. Mir posle sentyabrya 2001 goda / A. I. Utkin – M. : Russkiy Natsionalnyiy Fond, 2002. – 253 s.
5. Hantington S. Stolknovenie tsivilizatsiy / S. Hantington / Per. s angl. — M. : OOO Izdatelstvo AST, 2003. – 603 s.
6. Bek U. Chto takoe globalizatsiya? / U. Bek / Per. s nem. – M. : Progress – Traditsiya, 2001. – 304 s.
7. Rosenau J. The Study of World Politics. Vol. 2. – Globalization and Governance / J. Rosenau – L., N.Y., 2006. – 260 p.
8. Kaminskiy E. E. Svit peremozhtsiv i peremozhenih. Mizhnarodni vidnosini i ukrayinska perspektiva na pochatku XXI stolittya / E. E. Kaminskiy // Kaminskiy E. E. Ukraina. SShA. Svit. Vibrane. – K. : Tsentrvilnoyipresi, 2012 – 420 s.
9. Globalizatsiya i bezpeka rozvitku / O. Bilorus, Yu. Pahomov ta insh. – K., 2001. – 601 s.
10. Pavlenko Yu. V. Globalizatsiya i ee predtechy // Tsivilizatsionnyie modeli sovremennosti. – K. : Naukovadumka, 2002. – S. 572-581.
11. Galchinskiy A. S. Printsipi noostichnogo tsiklu globalizatsiyi / A. S. Galchinskiy // Politichna noekonomika: nachala onovlenoyi paradigmy ekonomichnih znan – K. : Libid, 2013 – S. 228-252.
12. Yali M. H. Formuvannya novogo svitovogo porjadku v umovah globalizatsiyi / M. H. Yali – Avtoref. kan. polit. Nauk. – 23.00.04 / Institut svitovoyi ekonomiki i mizhnarodnih vidnosin NAN Ukrayini. – K., 2007. – 18 s.

ПАРАДИГМА ГЛОБАЛИЗАЦИИ: ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ

Яли М. Х.

Старший научный сотрудник, кандидат политических наук, старший научный сотрудник отдела теории и методологии Государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины».

Аннотация. *На Западе выделяют три основные научные школы глобалистики – «гиперглобалистов», «скептиков» и «трансформационалистов». Для представителей первой из них современная глобализация означает новую эпоху в истории человечества, когда государства везде подчиняются дисциплине мирового рынка. «Скептики» уверены, что глобализация – это миф, который скрывает истинную сущность международной системы, которая все больше разделяется на три главные региональные подсистемы, где правительства государств продолжают играть главную роль, как в политике, так и в экономике. «Трансформационалисты» понимают современные формы глобализации как такие, что не имеют исторических аналогов, и считают, что государства как политические институты и общества как сложные социальные системы во всем мире испытывают глубокие трансформации, пытаются приспособиться к новым переменам.*

Подавляющее большинство российских исследователей делают акцент на новых угрозах и опасностях для всего человечества, порождаемых глобализационными процессами, которыми управляют ведущие западные государства во главе с Соединенными Штатами. Их цель – удовлетворение собственных экономических нужд и интересов за счет менее развитых стран. Подчеркивается цивилизационная значимость России (так называемый «Русский мир»), как один из мировых центров силы, который противопоставит перевоплощению человечества в соответствии с планами Запада.

Представители украинской школы глобалистики занимают более умеренные позиции. Уделяя основное внимание выяснению противоречий и угрозам, которые несет человечеству глобализация, украинские исследователи не отрицают ее объективного характера, хотя обычно и констатируют искусственную направленность современных социально-политических трансформаций в интересах наиболее могущественных государств мира. Все большую популярность в Украине в последнее время завоевывает использование в исследованиях синергетического подхода, когда акцент делается не на масштабном расширении человеческой деятельности, а на универсальной структуризации ее механизмов и результатов.

Ключевые слова: *глобализация, глобализм, глобальность, Ноосфера, информационные технологии, мировая экономика.*